

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΚΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝΚΑΘΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ
ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ
1952

Ε.Υ.Δ. ΤΗΣ Κ.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ SCHURÉ

Ὁ ἀγαπημένος καὶ μεγάλος μου φίλος φίλος, ὁ ἄγγελος Σικελιανός, μοῦχε ὑποσχεθεῖ, κάποτε πού μιλούσαμε γιὰ τὸν Edouard Schuré, πὼς θὰ μοῦ ἀνακοίνωνε κάποια γράμματα τοῦ γάλλου συγγραφέα πρὸς ἐκεῖνον καὶ πὼς θὰ μοῦδινε ὄλα τὰ σχετικά στοιχεῖα. Πραγματικὰ σ' ἓνα γράμμα του τῆς 25-4-1933, ὁ ποιητῆς μοῦ ἔγραψε :

« Ἀγαπημένε μου,

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτῆ τῶν λίγων γραμμῶν σου στέλνω καὶ τ' ἀντίγραφα τῶν ἐφτά ἐπιστολῶν τοῦ Schuré πὸν ἔχω σὶὰ χεῖρια μου. Τὴν Παρασκευὴ τὸ ἀργότερο, θὰ σοῦ στείλω καὶ τὸ ἀντίγραφο τοῦ πρώτου *plan* τῶν «Grands Initiés» πὸν εἶναι ἀνεκδοτο καὶ πὸν μοῦ ἐμπιστεύθηκε ὁ Schuré. Ἀλλὰ καὶ προφορικὰ πρέπει νὰ σοῦ πῶ πολλὰ πράγματα πρὶν αὐτὰ τὰ κείμενα χρησιμοποιηθοῦν ὅπωςδῆποτε ἀπὸ σέ...

Σὲ φιλῶ ἐγκάρδια δικός σου

Ἄγγελος.»

Τὸ 1933 πέρασε δίχως ὁ Σικελιανός νὰ μὲ κατατοπίσει σχετικά, γιὰτὶ τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ἦταν πάρα πολὺ ἀπασχολημένος. Στὶς 7 Μαρτίου 1934, μ' ἓν ἄλλο γράμμα του πρὸς ἐμὲ ξαναγυρίζει στὸ ἴδιον θέμα. Ἦταν τότε στὴ Σαλαμίνα. Μοῦ ἔγραψε :

« Ἀγαπημένε φίλε,

Ἡ ζωὴ πὸν ζῶ, τόσο ἀπομακρυσμένη, εἶναι φυσικὸ νὰ δίνει κάποτε τὴν πλανερὴ προοπτικὴ πὼς λησμονῶ τοὺς φίλους μου. Ἀλλὰ, πιστεψέ με, πουθενὰ καλύτερα παρὰ στὴ μοναξιά δὲν ξεχωρίζει μέσα του μὲ τὸν καιρὸ κανεὶς τί τοῦ εἶναι ἀληθινὰ πλησιέστερα ἢ μακρύτερα. Γιὰ τοῦτο πρέπει νᾶσαι βέβαιος πὼς δὲ σὲ ξεχνῶ, εἴτε δὲν σοῦ γράφω, εἴτε κατ' ἀνάγκη δὲ μοῦ δίνεται ἢ εὐκαιρία νὰ σὲ ἰδῶ.

Μένω στὴ Σαλαμίνα, σ' ἓνα σπιτάκι οἰμὰ στὸ Μοναστήρι Φανερωμένης, ἀντικρὸ

ἀπὸ τὸ Μεγάλο Πεῦκο, — κ' ἐκεῖ ἐργάζομαι...

Σὲ ξέρω κάπως δύσκολο σὶὰ ταξίδια καὶ μ' ὄλη τὴ βαθειὰ χαρὰ πὸν θᾶχα νὰ σοῦ πῶ ν' ἀρθεῖς γιὰ μιὰ - δυὸ μέρες τώρα, τὸ διστάζω. Ἐξαργᾶται πλέον ἀπὸ σέ, ἂν θὰ μ' ἐνθαρρύνεις ἢ ὄχι. Εἶναι πιθανὸ σὶὸ μεταξὺ ὥστίσο νὰ λειψω ὥς μιὰ βδομάδα ἀπὸ δῶ. Πάντως γράψε μου, ὥστε νᾶχω σύντομα δυὸ λόγια σου καὶ ἂν βιάζεσαι γιὰ τὶς πληροφορίες γιὰ τὸ Schuré, στείλε μου μιὰ σειρὰ ἐρωτήσεων γραπτῶν νὰ σοῦ τὶς συμπληρώσω μὲ τὶς ἀποκρίσεις μου.

Περιττὸ θεωρῶ νὰ σοῦ τονίσω ἀκόμη μιὰ φορὰ μὲ ποιὰ χαρὰ θὰ σ' ἔβλεπα ἔπειτα ἀπὸ τόσοις μῆνες καὶ νὰ σοῦ ἐπαναλάβω πὼς θὰ περιμένω ἀμέσως γράμμα σου, ἔτοιμος νὰ σὲ δεχθῶ, ἢ ν' ἀποκριθῶ σὶὸ μεταξὺ σὲ δ,τι θελήσεις.

Μὲ φιλιά καὶ καλὴ ἀντάμωση,

Ἄγγελος Σικελιανός.»

Πῆγα τότε στὴ Σαλαμίνα ὅπου ὁ Σικελιανός μὲ φιλοξένησε δυὸ μέρες σὶὸ σπίτι του, — μέρες ἀλησμόνητες. Μὰ ἔτοιμαζόταν τότε γιὰ τὸ ταξίδι του στὴν Παλαιστίνη. Ἐτσι καὶ πάλι ὁ Schuré ἀπόμεινε σὶὸ περιθώριο. Ὁ ποιητῆς δὲν τὸν γνώριζε ἀλλῶστε προσωπικὰ παρὰ μόνο ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία πὸν εἶχε μαζί του. Λογάριαζα τότε νὰ παρουσιάσω τὰ γράμματα αὐτὰ σὲ μιὰ παρισινὴ Ἐπιθεώρηση καὶ εἶχα γράψει σχετικά στὴ «Revue de Paris» πὸν μοῦ ἀπάντησε πὼς εὐχαρίστως θὰ τὰ δεχόταν. Μὰ πέρ' ἀπ' τὴ συνεννόηση αὐτῆ, ἢ ἀποστολὴ ἀπὸ μέρους μου τῶν γραμμάτων ἔμεινε σχέδιο, γιὰτὶ κάποια ἄλλα πνευματικὰ ζητήματα ἦρθαν νὰ μ' ἀπασχολήσουν καὶ γιὰτὶ, κυρίως, ὁ Σικελιανός ὄλο ἀνέβαλλε νὰ μὲ κατατοπίσει σχετικά.

Τὰ τελευταῖα τοῦτα χρόνια πὸν ἢ ἀρρώστεια εἶχε καταβάλει τὸν ἀγαπημένο φίλο, τὸν ἔβλεπα κάπως σπανιότερα καὶ δὲν τόλμησα νὰ τὸν ἀπασχολήσω ξανά μὲ

τὸν Schuré, ἓνα ζήτημα δηλαδὴ πού, πιθανόν, νὰ μὴ τὸν ἐνδιέφερε πιά. Γι' αὐτὸ δὶνω σήμερα στὴ δημοσιότητα τὰ γράμματα τοῦ γάλλου συγγραφέα σὰν κείμενα τεκμήρια τοῦ θαυμασμοῦ τοῦ πρὸς τὸ μεγάλο νεοέλληνα ποιητὴ. Οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Schuré εἶναι ἑφτά. Ἀλλὰ οἱ τρεῖς πρώτες ἀνακοινώθηκαν ἤδη στὸ τεῦχος τῆς «Νέας Ἑστίας» ἀριθ. 576 τῆς 1 Ἰουλίου 1951 ἀπὸ τὴν κ. Ἀθηνᾶ Ταρσούλη, γιατί φαίνεται πὼς ὁ Σικελιανὸς τῆς εἶχε δώσει ἀντίγραφα τους. Ὅσο γιὰ τὸ «ρίση», τὸ σχέδιο τῶν «Μεγάλων Μυστῶν» πού ἔχω στὰ χέρια μου, αὐτὸ δὲν παρουσιάζει ἐνδιαφέρον παρά γιὰ γάλλους ἀναγνώστες ἢ μᾶλλον «εἰδικούς» πού θάθελαν ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὸ ἔργο τοῦ Schuré πιδ διεξοδικά.

Ἰδοὺ τὰ τέσσερα γράμματα τοῦ Edouard Schuré πρὸς τὸν Ἀγγελο Σικελιανό: στὸ πρῶτο ὁ γάλλος συγγραφέας ἀναφέρεται σὲ κάποιον ποιητὴ, τὸ Saint-Yves, πού φαίνεται πὼς τὰ ποιήματά του εἶχε ζητήσει ὁ Ἀγγελος γιὰ τὸν ποιητὴ αὐτόν, ὅσο κι ἂν ἔφαξα, δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ καμιὰ πληροφορία πού νὰ φωτίζει τὴν προσωπικότητά του:

«Παρίσι, 28 Ὀκτωβρίου 1927
90, Rue d'Assas.

«Ἀγαπητὲ καὶ φημισμένε συνάδελφε,

Ἡ ἀργοπορία μου ν' ἀπαντήσω σὴν παράκλησή σας προέρχεται ἀπὸ διάφορες ἀσχολίες, σχετικὲς μὲ τὴν ἀναχώρησή μου ἀπ' τὴν Ἀλσατία, ὅπου εἶχα σημαντικὲς ὑποθέσεις νὰ κανονίσω, καθὼς κι ἀπ' τὴν πάντα πολὺ κλονισμένη ὑγεία μου.

Μὲ ρωτᾶτε ἂν θὰ ἔπῃρχε τρόπος νὰ σᾶς στείλω τὴ συλλογὴ τῶν ποιημάτων τοῦ Saint Yves πὸν τιτλοφορεῖται: «Λυρική Διαθήκη». Τὸ βιβλίον αὐτὸ δὲν κυκλοφόρησε ποτὲ στὸ ἐμπόριο. Ὁ συγγραφέας τὸ τύπωσε μόνο γιὰ νὰ τὸ χαρίσει σὲ μερικοὺς στενοὺς του φίλους κ' ἔπειτα ἀπ' τὸ θάνατό του δὲν ξαναδημοσιεύτηκε ποτέ. Εἶναι δυσεῦροτο σὶὰ βιβλιοπωλεῖα καὶ τ' ἀντίτυπα εὐκαιρίας σπανιώτατα. Μπόρεσα τυχαῖα νὰ προμηθευτῶ ἓνα μόνο ἀντίτυπο, ἀλλὰ δὲ θέλω νὰ τὸ στερηθῶ.

Ἔτυχε ὁμως ἡ γυναίκα μου (πεθαμένη ἐδῶ καὶ πέντε χρόνια) νὰ λάβει ἄλλοτε τὸν εὐγενικό κόπο ν' ἀντιγράψει τὰ πιδ ὠραῖα ἀπ' αὐτὰ τὰ ποιήματα, τὴν ἐποχὴ πὸν ἔγραφα τοὺς «Μεγάλους Μύστες», ἀπὸ κάποιον δανεικὸ ἀντίτυπο. Σᾶς στέλνω καὶ σᾶς χαρίζω τὸ ἄκομψο τετράδιο ὅπου τ' ἀπο-

σπάσματος αὐτὰ εἶν' ἀντιγραμμένα. Τὰ πιδ ἀξιόλογα ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἴσως τὸ πεζό: «Ἡ γέννηση» καὶ τὸ ποίημα: «Στὸ φεγγάρι».

Εἶν' ἔν' ἀσήμαντο δῶρο ἂν συγκριθεῖ μὲ τὶς πολυτελεῖς σας φωτογραφίες ἀπ' τὴν παράσταση τοῦ «Προμηθέα», στὸ θέατρο τῶν Δελφῶν. Θὰ θελήσετε νὰ συχωρέσετε τὴν ταπεινὴ ἐμφάνιση αὐτοῦ τοῦ παλιοῦ τετραδίου ἐξ αἰτίας τοῦ ἀξιόλογου περιεχομένου του.

Μὲ τὶς πιδ θερμὲς εὐχὲς μου γιὰ σᾶς καὶ τὸ ἔργο σας, δεχθῆτε τὴν ἀνανεωμένη ἐγγνωμοσύνη τοῦ ἀφοσιωμένου σας,

Edouard Schuré»

Ὅπως φαίνεται ἀπ' τὸ παρακάτω γράμμα τοῦ γάλλου συγγραφέα, ὁ ποιητὴς τοῦ εἶχε στείλει τὴ φωτογραφία του, μιά φωτογραφία ἀληθινὰ περίφημη πού τὸν παρουσιάζει σὰ Ρωμαῖο Αὐτοκράτορα, «προφίλ» καὶ πού εὐτύχησα νὰ τὴν ἔχω κ' ἐγώ, μὲ μιά θερμὴ ἀφιέρωση. Τὸν καλοῦσε συνάμα νάρθει νὰ τὸν φιλοξενήσει στὸ σπίτι του, στοὺς Δελφούς. Ὁ Schuré ὁμως ἐδῶ μιλάει πιδότερο γιὰ τὸν ἑαυτό του, γιὰ τὴν κλονισμένη ὑγεία του καὶ γιὰ τὸ θέατρό του πού δὲν ἀνεβάστηκε ποτέ, μ' ὅλο πού ὁ Σικελιανός, ἴσως γιὰ νὰ τὸν παρηγορήσει, τοῦ ἔγραφε πὼς κάποτε θὰ πραγματοποιοῦσε κι ὁ Schuré τ' ὄνειρό του.

«Παρίσι, 16 Δεκεμβρίου 1927.
90, Rue d'Assas

«Ἀγαπητὲ ποιητὴ καὶ πολυτιμότε φίλε,

Ξαναδιάβασα τὸ ὠραῖο γράμμα πὸν μοῦ γράψατε, ἐδῶ κ' ἓνα μῆνα, καὶ θαύμασα καὶ πάλι τὸ καταπληχτικὸ πορτραῖτο σας πὸν μοῦ στείλατε μαζί. Θὰ μὲ νομίζετε ἀχάριστο πὸν δὲν ἀπάντησα ἀκόμα στὸ ἔξοχο αὐτὸ δῶρο! Ἡ σιωπὴ μου ὀφείλεται σὴ θλιβερὴ κατὰσταση τῆς ὑγείας μου, σὴ μεγάλη κατὰπτωση τοῦ ἐγκεφαλονωτιαίου συστήματός μου.

Παρ' ὅλη αὐτὴ τὴν κατὰσταση, πὸν παρατείνεται, παρ' ὅλη αὐτὴ τὴν κόπωση, ἔργο τῶν ἀμείλιχτων γερατιῶν πὸν θὰ μ' ἐγκαταλείψει μαζί μὲ τὴ ζωὴ μου, θέλω νὰ προσπαθῆσω νὰ σᾶς πῶ τὴ χαρὰ καὶ τὴ συγκίνηση πὸν μοῦ προσέξησησε τὸ μῆνυμά σας. Τὸ πορτραῖτο σας πὸν μοιάζει μὲ ἄρχαῖο μενταγιόν, ξεχωρίζει μὲ τὴν ἐξαιρετικὰ τιονισμένη ἀδρότητα τῶν χαρακτηριστικῶν σας κ' ἔχει τὸ ἀναμφισβήτητο ἀπο-

τύπωμα τῆς Δύναμης καὶ τῆς Καλοσύνης.

Πόσο χάρηκα μαθαίνοντας πὼς νεαρὸς ἀκόμα, στὴ Λευκάδα, — τὸ νηοὶ τῆς Σαπφούς! — δίχως ἄλλο ἢ πατρίδα σας, διαβάσατε τοὺς «Μεγάλους Μύστες» μου κι ἄλλα μου βιβλία, καὶ πὼς τὰ ἔργα αὐτὰ συνέτειναν στὴν πνευματικὴ σας ἀνάπτυξη. Πόσο συγκινήθηκα ἀκόμα ἀπ' τὴ φιλικὴ σας πρόσκληση νὰρθῶ νὰ περάσω μερικὲς βδομάδες στὸ σπίτι σας ποὺ βρίσκεται στὴν ἀρχαία τοποθεσίᾳ τῶν Ἀμφικτυονιδῶν, ἁπέναντι ἀπ' τὸ Ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνα! Θάταν αὐτὸ γιὰ μένα ἕνα μεγάλο πλάτεμα τοῦ πνεύματος καὶ συνάμα ἕνα μεγάλο μάθημα μειωροφροσύνης ν' ἀντικρούσω ἀπὸ κοντὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ «Δελφικοῦ Λόγου» σας, ποὺ ἔγινε πραγματικότης χάρη στὴ μεγαλοφυΐα σας καὶ τὴν ἐπιμονή σας καὶ νὰ συγκρίνω τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ μὲ τὸ δικό μου «ὄνειρο τῆς τέχνης» ποὺ ἀπομεινῆ ἕνα «ὄνειρο», δηλαδὴ μιὰ ἰδέα καὶ μιὰ ἐλπίδα, μετέωρες στὸ κενὸ τῆς ἀφηρημένης ἰδέας.

Ἄν ἤμουνα πενήντα χρόνια νεώτερος, παρόμοιο θέαμα θάταν γιὰ μὲ ἢ πιὸ εὐγενὲς ἀπ' τὴς χαρὲς καί, συγχρόνως, ἕνα λαμπρὸ παράδειγμα κ' ἕνα κέντρισμα γιὰ δράσιν. Ἄλλὰ ἡ προχωρημένη ἡλικία μου, καὶ ἡ ἀδυσώπητη μοῖρα μου δὲ μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ βανκαλλίζωμαι μὲ μιὰ τόσο γλυκεῖα ἐλπίδα!

Εἶμαι λοιπὸν ὑποχρεωμένος ν' ἀρκεστῶ στὸ νὰ σᾶς εὐχαριστήσω θεορῶν γιὰ τὴν ἀδελφικὴ σας σκέψη, πού, παρ' ὄλ' αὐτά, εἶναι μεγάλῃ παρηγοριά. Γιατὶ ἀποδείχνει πὼς μιὰ ἀπ' τὴς πιὸ ἀγαπημένεσ ἰδέεσ μου, ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις τοῦ κόσμου ἀπὸνὰ θέατρο ἀληθινὰ ἰδεαλιστικὸ πραγματοποιεῖται, καὶ πὼς ἡ ἰδέα αὕτη κάνει, τούτῃ τὴ στιγμῇ, τὸ γῦρο τῆς γῆς χάρη σ' ἕνα ἰσχυρὸ ἀπόκρυφο ρεῦμα.

Ἄν λάβατε τὸ τελευταῖο μου βιβλίον: «Τὸ ὄνειρο μιᾶς ζωῆς», ποὺ σᾶς ἔστειλα συστημένον ταχυδρομικῶς, λίγο μετὰ τὴ λήψην τῆς τελευταίας ἐπιστολῆς σας, ἴσως θὰ βλέπατε ἀπ' αὕτη τὴν «ἐξομολόγησιν», ἀνάμεσα ἀπὸ πόσες περιπέτειες σκέψεων κ' ἐργασιῶν, ἀνάμεσα ἀπὸ πόσες χαρὲς κι ὀδύνες, πάθη καὶ συγκινήσεις, καταδίδωσα τὴ «*Fata Morgana*» μου δίχως νὰ τὴ φτιάσω ποτέ, στὸ διάστημα τῆς ἀνήσ-

χης κ' ἐργατικῆς ζωῆς μου. Ἀσφαλῶς κατὰλαβη κ' ἔζησα μεγάλα πράγματα, χάρη στὴ φλογερὴ ζωὴ τῆς σκέψης. Γιὰ νὰ ἐρεθίζω τὸν ἑαυτὸν μου καὶ νὰ τὸν ἀνυψῶν, συνάντησα μεγάλες προσωπικότητες, ὅπως τὸ Ριχάρδο Βάγκνερ, τὴ Μαργαρίτα Ἀλβάνη, τὸ Σαιντ-Ἰβ νι' Ἀλβέντρ καὶ τὸ Ροῦντολφ Στέϊνερ. Ἀφου σκιτσάρισα στοὺς «Μύστες» μου τὴ θρησκευτικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ἀναγέννησις πού, γιὰ αὐτὴν, ἡ σύγχρονη ἀνθρωπότης, ἐξευτελισμένη μέσα στὸν ὕλισμό, διαφείει, νόμισα πὼς αὕτη ἡ ἀναγέννησις δὲ μπορούσε ν' ἀναζητήσῃ ἄλλο πιὸ ἀποτελεσματικὸ ὄργανον παρὰ τὸ θέατρο, τὸ πραγματικὰ ἰδεαλιστικὸ, ὅπου οἱ ὡραιότερες θουλικὲς παραδόσεις καὶ οἱ πιὸ ὑψηλὲς ἀνθρώπινες προσωπικότητες θὰ ἐξυμνοῦνται καὶ θὰ μεταμορφῶνται, καὶ τοῦτο σ' ἕνα δράμα πού, ἀφήνοντι νὰ διαφαίνεται καὶ νὰ πλανᾶται πάνω ἀπ' τὸν ὄρατὸν κόσμον ὁ πνευματικὸς κόσμος, σὲ τίποτα δὲ θὰ μειώνονταν τὸ πρόσωπον τῶν παθῶν καὶ ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία.

Τὰ πέντε μου δράματα, γραμμένα μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, βρῆκαν θεορῶν θυμαστῆς, ἀλλὰ δὲν κατάφερα νὰ δημιουργήσω γιὰ χάρη τους τὴ λογοτεχνικὴ ἐκείνη κίνησις ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἐξομαλύνει τὸ δρόμον τους πρὸς τὸ θέατρο γιὰ μιὰ σκηνικὴ τους ἐμφάνισιν. Ἄναγκάστηκα λοιπὸν ν' ἀρκεστῶ καὶ νὰ διατυπώσω, κουτσά-στραβά, τὴν ἀτομικὴ αἰσθητικὴ μου στὸ βιβλίον μου: «Ἡ γένεσις τῆς τραγωδίας», (ἀποτέλεσμα πέντε διαλέξεων) καὶ ν' ἀφήσω, ὕστερ' ἀπὸ μένα, τὰ δράματά μου σὰν προσπάθειες ποὺ κάποιε πρέπει νὰ δοκιμαστοῦν καὶ σὰν πιθανὴ σπορὰ γιὰ τὸ μέλλον. Τὰ παιδιὰ μου δὲ βρῆκαν λίγον. Περιπλανῶνται μέσ' στὸν κόσμον δίχως νὰ ξέρον ἂν θὰ βροῦν ἄσυλον. Τί σημαίνει ὁμοῦ; Ἄν πεθάνουν ἄγνωστα, θὰ ξαναζήσουν σ' ἕναν ἄλλον κόσμον. Πρέπει κάτι ν' ἀφήσουμε γιὰ τὴς μελλοντικὲς ἐνσαρκώσεις!.. καὶ ἴσως εἶναι γλυκύτερον νὰ κάνεις ἕνα ὡραῖο ὄνειρον μέσ' στὴν πληρότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς αὐταπάτης παρὰ νὰ τὸ πραγματοποιεῖς μισό.

Δὲν παραπονιέμαι λοιπὸν γιὰ τὴν τύχην μου κ' ἐλπίζω στὸ μέλλον γιὰ μὲ ὅπως καὶ γιὰ τοὺς ἀδελφούς μου στὸ ἰδεῶδες, μ' ὅλη τὴ δύναμην τῆς ἀκατανίκητης ψυχῆς μου. Περιμένω μὲ χαρὰ τὸ «Δελφικὸν λόγον»

σας γιὰ τὴν προσεχῆ ἀνοιξή. Ἄν βρισκομαὶ ἀκόμα σ' αὐτὸ τὸν κόσμον θὰ μὲ παρηγορήσει γιὰτὶ θὰ ζήσει ἔπειτ' ἀπὸ μέγα. Ἄν βρισκομαὶ στὸν ἄλλο (αὐτὸς εἶν' ὁ θερμότερος πόθος μου), ἀσφαλῶς θὰ τὸν καταλάβω ἀκόμα καλύτερα.

Μ' ὄλη μου τὴν ἐγγνωμοσύνη καὶ τὸν πιὸ ἐγκάρδιο θαυμασμὸ μου,

Ὁ ἀφοσιωμένος σας,
Edouard Schuré

Μπρὸς στὴν ἀπόγνωσιν τοῦ Schuré ποὺ δὲν ἔβρισκε κανένα θίασο, γιὰ ν' ἀνεβάσει τὰ δράματά του, φαίνεται πὼς ὁ Σικελιανὸς εἶχε ἐκφράσει στὸ γηραιὸ φιλόσοφον τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ παρουσιάσει αὐτὸς κάποτε στοὺς Δελφοὺς κάποιο ἀπ' τὰ θεατρικὰ του ἔργα. Νὰ τι ἀπαντᾷ σχετικά ὁ Schuré στὸν Ποιητῆ:

«Παρίσι, 28 Φεβρουαρίου 1928
90, Rue d'Assas.

«Ἀγαπητέ μου συνάδελφε καὶ διαπρεπῆ φίλε,

Τὸ καλὸ σας γράμμα τῆς 25ης τρέχ. ἔφτασε τούτη τὴ στιγμῇ. Συναρῶστε τὴ μικρὰ σιωπὴ μου! Ὅφείλεται στὴν ἐλεεινὴ μου ὑγείαν, σὶς πεσμένες δυνάμεις μου ποὺ ἐμποδίζουν τὴ δραστηριότητά μου, σὶς τρομερὰς αὐτὰς ἐγκεφαλικὰς πιέσεις ποὺ με καταπονοῦν μετὰ τὴν παραμικρότερη προσπάθεια... Θὰ σᾶς ἔγραφα, δίχως ἄλλο, αὐτὰς τὶς μέρες.

Τόσο πιὸ πολὺ μάλιστα πού, σ' ἓνα πρόγευμα τὶς προάλλες στῆς Μαρκησίας *De Loys Chandieu*, συνάντησα τὸν κ. *Mario Meunier*, τὸ διαπρεπῆ ἑλληνιστῆ, ποὺ παρακολούθησε μιὰ παράστασιν τοῦ «Προμηθεΐα» σας στοὺς Δελφοὺς. Μοῦ εἶπε πὼς ἡ ἐπιτυχία ἦταν ἀξιοθαύμαστη στὸ ὑπέροχον πλαίσιον τῶν φαραγγιῶν τοῦ Παρθασσοῦ μετὰ τὴν τέλειαν ἀκουστικὴν ὅπου οἱ βράχοι τῶν Φαιδριάδων ἔστειλαν πίσω σὰν ἠχὼν στοὺς θεατῆς τὴ φωνὴν τοῦ Τιτάου ποὺ ἀπαντοῦσε στὰ μελωδικὰ χορικά τῶν Ὠκεανίδων.

Μπορεῖτε νὰ φαντασιεῖτε πόσο χαίρομαι γιὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς προσπάθειάς σας. Κάνετε καλὰ ν' ἀναβάλλετε γι' ἀργότερα τὴν παράστασιν τῆς «Σίβυλλας» σας (δὲ θὰ χάσει τίποτα), παίζοντάς ἐφέτος τὶς «Ἰκετιδες». Ὁ Χορὸς τῶν Δαναΐδων θὰ σᾶς προσφέρει τὴν εὐκαιρίαν μιᾶς ὡραίας χορογραφικῆς ἀνάπτυξης.

καὶ ἀνάπτυξης.

Στὸ πρὸ δυὸ μηνῶν ὡραῖο γράμμα σας, ἐκφράζετε τὴ γενναιοδωρὴ σκέψιν νὰ παραστήσετε κάποια μέρα ἔν' ἀπ' τὰ δράματα τῆς ἔμπνευσῆς μου στὴν κλασικὴ μεγαλειώδη σκηνή σας τῶν Δελφῶν. Εἶμαι ἐξαιρετικὰ συγκινημένος ἀπὸ μιὰ τόσο κολακευτικὴν σκέψιν. Ἀλλά, γιὰ νὰ πῶ τὴν ἀλήθειαν, νομίζω πὼς τὸ θέατρό μου θ' ἀποτελοῦσε παραφωνία στὸ ὑπέροχον πλαίσιον σας μ' ὄλον τὸν ἐξυψωτικὸν χαρακτήρα του, ἐξ αἰτίας τοῦ ἰδιάζοντος χρώματός του. Ἄν ποτὲ μιὰ ἀπ' τὶς θεατρικὰς μου προσπάθειαις μποροῦσε νὰ ἔχει τὴ μοναδικὴν τιμὴν νὰ παιχθεῖ στὴν Ἑλλάδα, μοῦ φαίνεται πὼς αὐτὴ θ' ἄπρεπε νὰ εἶναι ἢ ἀπόπειρά του τῆς ἀναπαράστασιν τοῦ «Δράματος τῆς Ἐλευσίνας». Πρέπει ὅμως νὰ πῶ πὼς αὐτὴ, ὅπως καὶ τ' ἄλλα μου δράματα, δὲν τὴν ἐμπνεύστηκα γιὰ «ὑπαίθριον θέατρον», ἀλλὰ γιὰ «κλειστὸν θέατρον», φωτισμένο ὅπως τὰ σύγχρονα θεατρά μας, ὅπου ὁ ἠλεκτρικὸς φωτισμὸς μετὰ τὴν ἀλληλουχίαν τοῦ φωτός καὶ τοῦ σκότους, προσδίδει πιότιση ἀληθοφάνειαν σὶς φανταστικὰς ἐμφανίσεις καὶ μπορεῖ νὰ μεταφέρει, ἀπ' τὴ μιὰ στιγμὴν στὴν ἄλλη, τὴ φαντασίαν τοῦ θεατῆ ἀπ' τὸν ἓνα κόσμον στὸν ἄλλο, ὅπως στὴ σκηνὴν ποὺ μυεῖται ὁ Τριπτόλεμος ἀπ' τὴ Δήμητρα καὶ στὴ σκηνὴν τῆς Β' πράξεως στὸν Ἄδην, ὅπου ὁ Πλούτων προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὴν Περσεφόνην νὰ πιεῖ τὸ κύπελλον τῆς λήθης καὶ ὅπου ὁ Τριπτόλεμος τὴν ἐμποδίζει, ἐμφανιζόμενος στὸ ἄρομα τῆς Ἑκάτης, ποὺ τὸ σύρουν οἱ πύρινοι δράκοντες.

Γιὰ νὰ ἐκφράσομε στὰ μάτια τοῦ θεατῆ τὸ συμβολικὸν δραματοποιημένον κάλλος τοῦ ἀστρικοῦ κόσμου καὶ τοῦ θείου κόσμου, χρειάζονται τὰ μέσα τῆς σύγχρονης θεατρικῆς μηχανικῆς καὶ τὰ φαντασμαγορικὰ παιχνίδια τοῦ κολοσσιαίου φωτισμοῦ. Θὰ μπορούσατε νὰ ἀποδώσετε παρόμοια *effets* στοὺς Δελφοὺς μ' ἄλλα μέσα; Ποιὸς ξέρει; Ἴσως! Τὸ μέλλον θὰ τὸ δείξει. Στὸ μεταξὺ σᾶς εὐχαριστῶ μ' ὄλη μου τὴν καρδίαν γιὰ τὴν ὡραίαν σας πρόβασιν καὶ τὴν εὐγενὴ καὶ παρήγορον συμπάθειάν σας.

Ἐχω ἐδῶ φίλους ποὺ ἐλπίζουν ν' ἀνεβάσουν στὴ σκηνὴν ἔν' ἀπ' τὰ δράματά μου, ἀμφιβάλλον ὅμως ἂν θὰ τὸ πετύχουν. Ἄκουμαι λοιπὸν ὅτι ἔρριξα μερικὸν σπό-

ρους γιὰ τὸ μέλλον, βέβαιος πὼς κάποιος θὰ πέσει στὴν καλὴ γῆ. Ἄν οἱ θνητοί μου τὸ ἐπιτρέψουν, θὰ συνεχίσω τ' ἀπομνημονεύματά μου, γράφοντας «Ἀνέκδοτα καὶ Ἀναμνήσεις» γιὰ τὰ σύγχρονα ρεύματα τοῦ ἀποκρυφισμοῦ ἀπ' ὅπου πέρασα. Αὐτὸ ὅμως ἀπαιτεῖ χρόνον καὶ μυαλὸ ξεκάθαρο—καὶ γιὰ τὴν ὥρα δὲν εἶμαι σὲ θέση...

Σᾶς συγχαίρω καὶ πάλι καὶ θὰ παρακολουθήσω τὸ ἔργον σας μὲ τὴ μεγαλύτερη σοβαρότητα καὶ τὴ βαθύτερη συμπάθεια.

Ὁ ἀφοσιωμένος σας κ' εὐγνώμων,
Edouard Schuré.»

Ἡ μοῖρα δὲν ἐπέτρεψε στὸ γάλλο συγγραφέα νὰ δεῖ ὅταν ζοῦσε κανένα ἀπ' τὰ δράματά του στὴ σκηνή. Στὶς μέρες μας, ὅχι μόνο τὸ θέατρό του, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπόλοιπο ἔργον του, ἐκτός ἀπ' τοὺς «Μεγάλους Μύστες», ἔπεσε, δυστυχῶς, στὴ λήθη! Ἄλλὰ μήπως καὶ ὁ μέγας, ὁ δικός μας ὁ ποιητής, ἐκτός ἀπ' τὸ «Διθύραμβον τοῦ Ρόδου» εἶχε τὴ χαρὰ, ὅσο ζοῦσε, νὰ δεῖ μιὰ ἀπ' τὶς ἐμπνευσμένες τραγωδίες του στὴ σκηνή; Δὲν ἐξετάζω τοὺς λόγους. Διαπιστώνω ἀπλῶς τὸ θλιβερὸ γεγονός. Φαίνεται πὼς αὕτη εἶναι ἡ μοῖρα τῶν πραγματικῶν μεγάλων.

Ἴδου τώρα καὶ τὸ τελευταῖον γράμμα τοῦ Schuré.

«Πάρισι, 22 Νοεμβρίου 1928.*

Ἀγαπητὴ κύριε Σικελιανέ,

Ἐνα μεγάλο εὐχαριστῶν γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῶν ἀγγλικῶν ποιημάτων σας: «Ἀφιέρωση» καὶ γιὰ τὸ συγκινητικώτατον γράμμα σας.

* Τὸν ἐπόμενον ἀκριβῶς χρόνον—1929—ὁ Schuré πέθανε σὲ ἡλικίαν 84 ἐτῶν.

Θὰ σᾶς ἀπαντήσω σ' αὐτὸ προσεχῶς μὲ κάθε λεπτομέρεια. Αὐτὲς τὶς μέρες εἶμαι ἀπορροφημένος ἀπὸ τὸ τέλειωμα μιᾶς ἐργασίας, πὸν πρέπει νὰ τὴν παραδώσω σ' ὁρισμένη ἡμερομηνία. Θὰ τελειώσω σὲ λίγο. Εὐθὺς ἀμέσως, θ' ἀσχοληθῶ γιὰ νὰ σᾶς πῶ τὴν εἰλικρινῆ μου ἐντύπωση γιὰ τὸ χειρόγραφο πὸν εἶχατε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἐμπιστευθῆτε. Δὲν τοῦ ἔρχομαι παρὰ μιὰ γρήγορη ματιὰ. Καταλαβαίνω ὅλη τὴ σημασία τοῦ πράγματος, μιὰ καὶ πρόκειται γιὰ ἓνα εἶδος «καταλόγου» τοῦ δελφικοῦ ἔργου πὸν τόσο λοχυρὰ τὸ συνελάβατε μέσο σ' ἓν ἄληθινὰ παγκόσμιον πνεῦμα. Θέλω λοιπὸν νὰ σᾶς ἀπαντήσω πάνω σ' αὐτὸ σόβαρὰ.

Σκέφτομαι γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ νὰ σᾶς δώσω ραντεβουὸν στὴν ἀρχὴ τῆς προσεχοῦς εβδομάδος.

Λεχθῆτε στὸ μεταξὺ ὅλη μου τὴν εὐγνωμοσύνη γιὰ τὴν πολύτιμη ἐπίσκεψή σας μαζί μὲ τὸν ὑψηλὸ καὶ βαθύτατον θαυμασμὸν γιὰ τὸ ἔργον σας πὸν ἔχει τόση μεγάλη σημασία!

Ὁ ἀφοσιωμένος σας
Edouard Schuré»

Αὐτὰ εἶναι τὰ γράμματα τοῦ γάλλου φιλοσόφου πρὸς τὸν Ἄγγελον Σικελιανόν. Ὁ ποιητής μου εἶχε στείλει τ' ἀντίγραφο, εἴτε ὅμως ἀπὸ ἀμέλεια δική μου, εἴτε ἀπὸ δική του, δὲν μπόρεσα νὰ μάθω, ὅπως ἐπιθυμοῦσα, στὶς λεπτομέρειές τους, τὶς σχέσεις τῶν δυὸ πνευματικῶν αὐτῶν ἀνθρώπων. Κρίμα, ἀλήθεια, γιὰτὶ πολλὰ θὰ εἶχε νὰ μοῦ ἀποκαλύψει ὁ μέγας μου φίλος πὸν θὰ φώτιζαν μιὰν ἄλλη πλευρὰ τῆς ζωῆς του.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΡΑΤΣΙΚΑΣ

